

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 року В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена діяльності співробітників НІБ України по вивченню подій Російсько-французької війни 1812–1814 рр. Висвітлено процес створення бібліографічного покажчика «Історія України», складовою частиною якого стало й книжкове зібрання «Україна у Вітчизняній війні 1812 року». Проілюстровано процес втілення інноваційних технологій у сфері подання та поширення відповідних історичних документів, розглянуто засоби та методи пошуку належної інформації через рубрику «Джерелознавство та історіографія», описано довідковий апарат принагідних посібників, пошукові ключі електронної системи, тощо.

Ключові слова: Вітчизняна війна 1812 р., Національна історична бібліотека України, джерелознавство, історіографія, бібліотечна справа, бібліографія, рубрика, каталог, пошукова система.

Статья посвящена деятельности сотрудников НИБ Украины по изучению событий Русско-французской войны 1812–1814 годов. Освещен процесс создания библиографического указателя «История Украины», составной частью которого стало также книжное собрание «Украина в Отечественной войне 1812 года». Иллюстрируется процесс применения инновационных технологий в ходе выявления и распространения соответствующих исторических документов, рассмотрены средства и методы поиска нужной информации через рубрику «Источниковедение и историография», описан справочный аппарат полезных в данном случае пособий, поисковые ключи системы электронного использования, и т.д.

Ключевые слова: Отечественная война 1812 года, Национальная историческая библиотека Украины, источниковедение, историография, библиотечное дело, библиография, рубрика, каталог, поисковая система.

Article is devoted to the activities of employees NHL of Ukraine on the Events Russian-French War of 1812–1814. Describes how multitude creating a bibliographic index of «History of Ukraine», part of which was also a book collection «Ukraine in the Patriotic War of 1812». Illustrates the process of applying innovative technologies in the identification and dissemination of relevant historical documents, examined the means and methods finding relevant information through a category «Chronology and Historiography», described finding aids useful in this case the benefits of the electronic search keys use, etc.

Keywords: War of 1812, the National Historical Library of Ukraine, source, historiography, librarianship, bibliography, category, directory, search engine.

Бібліографія з історії України, як інструмент розповсюдження інформації та документованих знань набуває на сучасному етапі все більшого значення. Однією з функцій роботи Національної історичної бібліотеки України є проведення наукової, дослідницької, пропагандистської діяльності в галузі української історичної бібліографії. Вже на час свого заснування установа вбачалась не тільки як культурно-просвітницька організація, а і як осередок сприяння розвитку історичної науки й освіти, центр допомоги науковим установам в їх теоретичній та викладацькій діяльності.

Робота по створенню наукової бібліографії з історії України була розпочата в 40-х роках XX ст. у тісній співпраці та координації з Інститутом історії України НАН України. Науковий бібліографічний показник «Історія України», який бібліотека видає з 1968 р., є важливим допоміжним матеріалом, що забезпечить підбір джерел користувачам за темою «Україна у Вітчизняній війні 1812 року». Він сприяє виявленню новітніх та ретроспективних розвідок, репрезентуючи загальний стан досліджуваної проблеми. На сьогодні до послуг споживачів сорок три випуски посібника.

В інформаційно-бібліографічній діяльності на сучасному етапі використовуються інноваційні технології подання та поширення історичних документів. Крім друкованих видань довідника з 1996 року по 2007 рік, маємо електронну версію в форматі Word. Наступний крок освоєння нами передових технологій — АБІС ІРБІС 64. На основі показника «Історія України» за 2008 рік започатковано створення однойменної електронної бібліографічної БД в АБІС ІРБІС 64, що налічує на даний час понад 17 000 бібліографічних записів.

Розглянемо, де знаходиться інформація в названих виданнях і ЕБД та як її віднайти. У друкованих посібниках і ЕБД міститься розділ «VII. УКРАЇНА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.», в якому є підрозділ «Джерелознавство та історіографія». Тут розташовуються наявні бібліографічні записи джерел, оглядів джерел, історіографічних досліджень з вказаного питання. Виділено окремий підрозділ документального масиву «Україна у Вітчизняній війні 1812 р.». Безперечно, необхідно переглядати і дотичні до теми розділи та підрозділи. Наприклад, підрозділи: «Історія військової справи», «Пам'ятки історії та культури. Їх охорона», «Автореферати дисертацій», «Конференції» тощо.

Довідковий апарат посібників (іменний та географічний показники) стануть у пригоді користувачам. Показники дають їм можливість підібрати необхідні джерела: Отечественная война 1812 года: энциклопедия / Гос. ист. музей, Федер. арх. служба России; редкол.: В.М. Безотосный (рук.) и др. (М., 2004); Маланчук А. Війна 1812 р. і Україна: історіогр. проблеми (Вісн. студ. т-ва ін-ту історії, етнології і права, Вінниця, 2008, вип. IX); Губицький Л.В. Лихоліття французько-російської війни 1812 р. та кріпаки Київської губернії (Соціальна історія, 2008, вип. IV); Кухарук О.В. Спроби поновлення козацтва на Правобережжі: комплектування української козачої дивізії в війну 1812–1814 років (Козацька спадщина, 2006, вип. 3); «...Бессмертен тот, Отечество кто спас...»: кат. кн. вист., посвящ. 260-летию со дня рождения М.И. Кутузова (1745–1813) / Гос. ист. б-ка Украины и др.; сост. С.Л. Газарянец (К., 2005) та ін.

Пошукові ключі електронної системи різноманітні і дають відповіді на низку тематичних запитів споживачів (за ключовими словами, автором, заголовком, назвою часопису, географічними рубриками, видом видання).

До фондів книгозбірні надходить обов'язковий примірник вітчизняних історичних джерел, що є вагомим підґрунтям для формування наукових тематичних бібліографій. Так, як наша бібліотека називається історичною, у її фондах досить широко представлені книги й інші матеріали, що висвітлюють такий значимий відтнок нашої історії, як війна 1812 року. Ці матеріали досить різняться, як за хронологією видання, так і за видами видань і поданням матеріалів. Багато з них, завдяки своїй унікальності, зберігається у відділі стародрукованих, рідкісних та цінних книг і довідково-бібліографічному.

Особливе значення мають офіційні документи подій або опубліковані збірники таких матеріалів: Шукин П.И. Бумаги, относящиеся до Отечественной войны 1812 года: в 10 ч. — Ч. 5, 8, 9, 10 (М., 1900–1908) та покажчики до цього видання, укладені П. Міллером (М., 1912).

Найбільшу зацікавленість викликають спогади очевидців подій та подібні їм матеріали, бо, зазвичай, робота над будь-якою науковою темою починається з вивчення першоджерел, якщо такі вдалося знайти. Вони містять багато цікавих подробиць, невластивих офіційним документам. Серед них, зокрема: виписки з паперів Д.В. Давидова (видані у Лейпцигу), твір полковника Д.П. Бутурліна (История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812 году: в 2 ч., — СПб., 1823–1824), збереглися свідчення генерала французької армії графа де-Сегюра¹ та сержанта Поля Котена², мемуари де ла Фліза³, лікаря французької імператорської гвардії, а також дипломата армії князя Багратіона Апполінарія Петрович Бутенева⁴, генерал-майора артилерії, директора тульського збройового заводу, а за сумісництвом ще й письменника та вченого — ботаніка Іллі Тимофійовича Радожицького⁵, щоденник офіцера Лейб-гвардійського Семенівського полку 5-го піхотного корпусу 1-ї Західної армії Олександра Васильовича Чичеріна⁶ та ін. Через такі суб'єктивні матеріали, написані учасниками обох сторін бойових дій, можемо уявити й оцінити правдиву картину тогочасних подій.

Також на початку століття було видано ряд біографічних матеріалів. Більшість із них розповідало про життя та діяльність Михайла Кутузова⁷, але були видання присвячені іншим визначним героям війни, зокрема, генерал-майору Якову Петровичу Кульневу⁸, Матвію Івановичу Платову⁹ та іншим¹⁰.

Трохи пізніше, у 1839 р., була надрукована перша офіційна історія Вітчизняної війни 1812 р., написана учасником Бородинської битви, генерал-лейтенантом Олександром Івановичем Михайлівським-Данилевським¹¹ за дорученням імператора Миколи I, і головною її метою було «представити по можливості правдиве зображення події ... яким розпочався новий період могутності Росії». На сторінках свого чотиритомного твору автор докладно розповідає про найбільш значущі події Вітчизняної війни 1812 р. Цінності дослідженню додає той факт, що Михайлівський-Данилевський сам був учасником цієї війни, вступивши до петербурзького ополчення і ставши ад'ютантом князя Кутузова.

Великою подією стало святкування 100-річного ювілею перемоги. Ініціатором його став великий князь Сергій Олександрович. Всю координацію з підготовки до майбутніх урочистостей взяло на себе Військово-історичне товариство під головуванням генерала В.Г. Глазова. Було також прийнято рішення про утворення Музею 1812 р. і у зв'язку з цим був організований Особливий комітет по влаштуванню в Москві Музею 1812 року. Було видано ряд книг¹², у тому числі й такі фундаментальні, як семитомне енциклопедичне видання «Отечественная война и русское общество»¹³. Історія його появи докладно викладена у спогадах Ситіна «Жизнь для книги»: «На одном из заседаний правления Товарищества я внёс предложение: ввиду предстоящего столетия Отечественной войны ознаменовать эту историческую годовщину и выпустить роскошное издание. Предложение было принято правлением, которое постановило пригласить научные силы по возможности всех русских университетов принять участие в создании этого литературного памятника. Правление решило также не жалеть средств и выпустить книгу в полном соответствии со значением празднуемого события, как бы ни были велики расходы. С увлечением смотрел я на семь томов, которые были посвящены Отечественной войне и русскому обществу!».

Цікавими для дослідників можуть бути документи про події війни 1812 року на території сучасної України та про вклад українського народу в спільну справу розгрому ворога. Такими є видання: Український народ у Вітчизняній війні 1812 року: зб. док. / Центр. держ. іст. арх. УРСР (К., 1948), Бондырев С. Очерк участия киевских драгунов в Отечественной войне 1812 г. (Васильков, 1912), Епанчин Н. Очерк событий 1812 года в пределах Киевского военного округа (К., 1912), Павловский И.Ф. Малороссийское козачье ополчение в 1812 г. по архивным данным (К., 1906), Участие И. П. Котляревского в формировании малороссийских казачих полков 1812 г. (К., 1905), Иванов Н. Столетие великой борьбы 1812–1912 г. (Одесса, 1912), Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. (К., 1962).

Видавалися цікаві видання й у більш пізній час. Так, наприклад, показово, що навіть під час найбільш руйнівної і жорстокої у світовій історії війни 1939–1945 рр. виходить друком невелика книжечка Г. Гербільського «Українські козацькі полки і українське ополчення у Вітчизняній війні 1812 року»¹⁴.

Бібліографічне опрацювання багатих матеріалів про війну 1812 року лягло в основу таких покажчиків, наявних у фонді бібліотеки: Липранди И.П. Опыт каталога всем отдельным сочинениям по 1872 год об Отечественной войне 1812 года (М., 1876), що включає в себе 394 російських та 680 іноземних описів, Каталог изданий, посвященных юбилею 1812 г. (М., 1912), Отечественная война 1812 г.: указ. сов. лит. 1962–1987 гг. (М., 1987), История Отечественной войны 1812 г.: указ. сов. лит. (1918–1990 гг.) (М., 1992), ...Бессмертен тот, Отечество кто спас ...»: кат. кн. вист. до 260-річчя від дня народж. М.І.Кутузова (1745–1813) (К.: НІБУ, 2005), Герої Вітчизняної війни 1812 року Дмитро Неверовський, Микола Раєвський (Черкаси, 2011) та ін.

Різні види інформації можна отримати у традиційних каталогах і картотеках бібліотеки. Систематичний каталог включає кілька розділів із багатьма предметними рубриками, де відображено видання з історії війни 1812 року. Найбільший масив джерел представлено у розділах каталогу:

Росія з кінця 90-х рр. XVIII ст. — до кінця XIX ст.: Вітчизняна війна 1812 р.: Закордонні походи російських військ (1813–1814);

Історія Франції: наполеонівські війни;

Історія України з кінця XVIII — до 60-х рр. XIX ст.: Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 року, які разом становлять понад 800 бібліографічних записів.

Незмінно запитаною залишається тема «Бородінська битва 26 серпня 1812 року». Майже 100 описів видань зібрано в каталозі під рубрикою: «Оборонний період війни». Систематична картотека статей бібліотеки містить понад 80 бібліографічних записів, які висвітлюють історичні події того часу.

З фондів книгозбірні до цієї пам'ятної дати відкрито книжкову виставку «Історія війни 1812 року». Особливо зацікавить читачів розділ виставки «Війна 1812 року в іноземних виданнях», де репрезентовано документи на німецькій, французькій, англійській, польській мовах, опублікованих у 1825–1931 рр.

У наш вік глобальної комп'ютеризації, окрім друкованих джерел, необхідно ознайомитися хоча б із найбільш вдалими інтернет-проектами. Так, для прикладу, сайт Руніверс представляє проект «Вітчизняна війна 1812 року»¹⁵, де подано докладний літопис кожного з 174 днів війни. Тут вперше подана хроніка всіх подій кожного дня Вітчизняної війни, відомості про військові дії, повідомлення періодичної преси тих років із біографіями безпосередніх учасників подій, а також до кожного дня даються посилання на оригінальні книги з бібліотеки Руніверс, присвячені війні 1812 року — спогади очевидців, оригінальні ілюстрації і документи.

При доборі джерел із вказаної теми користувачам стануть у нагоді також ретроспективний «Імідж-каталог», електронний каталог нових надходжень документів (з 1996 р.), покажчики «Історія України» та ЕБД, які можна віднайти в мережі Інтернет на сайті Національної історичної бібліотеки України¹⁶.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ *Сегюр*. Поход в Москву в 1812 году: мемуары участника, французского генерала графа де-Сегюра / пер. с последнего фр. изд. Б. Рунт; первое рус. изд. т-ва «Образование». — М.: Тип. рус. т-ва, 1911. — 223 с.: ил.; 7 л. ил.

² *Котен П.* Воспоминания сержанта французской армии о двенадцатом годе / в пересказе Е.Н. Тихомировой. — М.: Тип. К. Меньшикова, 1912. — 52 с. — (Прил. к журн. «Юная Россия», 1912 г., № 12).

³ *Де-ла Флиз*. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. — М.: Тип. Т-ва «Образование», [Б.г.]. — 145 с.; 9 л. ил. — (1812 год. Мемуары современников и очевидцев).

⁴ *Бутенев А.П.* Воспоминания А.П. Бутенева о 1812 годе / изд. его сыном. — М., 1911. — 63 с.

⁵ [Радожицкий И.Т.]. Походные записки артиллериста с 1812 по 1816 год. Ч. 2 / артиллерии подполковника И.Р. — М.: Тип. Лазаревых ин-та вост. языков, 1835. — 348, IV с.

⁶ *Чичерин А.В.* Дневник Александра Чичерина. 1812–1813: пер. с фр. / подгот. к печати С.Г. Энгель и М.И. Перпер; отв. ред. Л.Г. Бескровный; АН СССР, Ин-т истории. — М.: Наука, 1966. — 280 с.: ил.

⁷ Анекдоты, или достопамятные сказания о его светлости генерал-фельдмаршале князе Михаил Ларионовиче Голенищеве-Кутузове Смоленском. Начиная с первых лет его службы до кончины, с приобщением некоторых его писем, достопамятных его речей и приказов. Ч. 1–2. — СПб.: Морская тип., 1814.

Жизнь, военные и политические деяния его светлости генерал-фельдмаршала Михаила Ларионовича Голенищева-Кутузова Смоленского, с достоверным описанием частной или домашней его жизни от самого рождения до славной его кончины и погребения, и с присовокуплением анекдотов, где виден дух сего великого мужа и спасителя отечества, с верным и сходственным его портретом, с картинами и планами сражений. Ч. 1–5. — СПб.: Морская тип., 1813–1814.

Жизнь и военные деяния генерал-фельдмаршала светлейшего князя Михаила Ларионовича Голенищева-Кутузова Смоленского, с портретом. Ч. 1–4. — СПб.: Тип. И. Байкова, 1813–1814.

Жизнь и военные подвиги генерал-фельдмаршала, светлейшего князя Михаила Ларионовича Голенищева-Кутузова Смоленского. С описанием родословной его фамилии, портретом и планом Бородинского сражения. — СПб.: Тип. Воен. м-ва, 1813. — 376 с.

Исторические записки о жизни и воинских подвигах генерал-фельдмаршала светлейшего князя Михаила Ларионовича Голенищева-Кутузова Смоленского. — СПб.: Тип. Военного м-ва, 1813. — 376 с.

⁸ Жизнь, характер и военные деяния храброго генерал-майора Якова-Петровича Кульнева. В Польше, Германии, Швеции, Турции и в достопамятную отечественную войну 1812 года в России; окончившего славную жизнь свою в сражении, ознаменовавшем защиту Отечества и спасение Санктпетербурга. Писанная А.Н. Н...м: в 2 ч. — СПб.: Тип. департ. внешней торговли, 1815. — IV, 106 с.

⁹ *Смирнов Н.* Жизнь и подвиги графа Матвея Ивановича Платова. — Ч. 1–3. — М.: Тип. С. Селивановского, 1821.

¹⁰ *Ушаков С.И.* Деяния российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Франциею в 1812, 1813, 1814 и 1815 годах, с кратким начертанием всей их службы, с самого начала вступления в оную. — Ч. 1–4. — СПб.: Тип. К. Крайя, 1822.

¹¹ *Михайловский-Данилевский А. И.* Описание Отечественной войны в 1812 году по высочайшему повелению сочиненное генерал-лейтенантом Михайловским-Данилевским. Ч. 1–4. — СПб.: Воен. тип., 1839.

¹² Выставка 1812 г. Ч. 1–2 / Высочайше утвержденный особый комитет по устройству в М. музея 1812 г. — М.: Т-во Левинсон, 1912. — Ч. 1. — II, XIV, 435 с разд. паг. — Ч. 2. — IV, 359 с разд. паг. Нашествие Наполеона. Отечественная война 1812 г.: альбом репродукций в красках по картинам известных художников с пояснительным текстом под ред. И.Н. Божерянова. — СПб.: Изд. Прокудин-Горского и Лаурсон, 1911. — X с.; 41 л. карт.; 41 л. пояснительных текстов; Николаев, Иван Никифорович 1812-й год: по случаю столетнего юбилея / сост. для народа и войск, чл.-сотр. Рус. имп. Геогр. о-ва Иваном Никифоровичем Николаевым. — Ломжа: Тип. Х.И. Цытрина, 1912. — 52 с.; *Петров В.А.* Орудия отбитые у неприятеля в 1812 году / сост. по поручению высоч.

утвержденного особого комитета по устройству в Москве музея 1812 г. членом его, артиллерии генерал-майором В.А. Петровым. — М.: Синод. тип., 1911. — X, 124 с.: ил.; 6 л. табл

¹³ Отечественная война и русское общество: юбилейное издание. Т. 1–7 / Историческая комиссия учебного отдела О.Р.Т.З; ред.: А.К. Дживелегова, С.П. Мельгунова, В.Г. Пичета. — М.: И.Д. Сытин, 1911–1912.

¹⁴ Гербильський Г. Українські козачі полки і українське ополчення у Вітчизняній війні 1812 року. — /М./: Укрвидав, 1943. — 20 с.

¹⁵ http://www.runivers.ru/doc/patriotic_war/

¹⁶ Історія України: наук.-допом. бібліогр. покажчик [за 1968–2010 роки] / Нац. іст. б-ка України. — К., 1971–2012. — Вип. 1–43; Національна історична бібліотека України [Електронний ресурс]. — Електрон. дані. — [К., 2012]. — Режим доступу: <http://nibu.kiev.ua/>

Стаття надійшла до редколегії 27.11.2012.